

DARS JARAYONIDA AXLOQIY QADRIYATLARNI SHAKLLANTIRISHNING PEDAGOGIK VA METODIK ASOSLARI

Xolboyeva Shahnoza Murtozayevna

Buxoro innovatsiyalar universiteti II bosqich magistranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada dars jarayonida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari tahlil qilinadi. Axloqiy tarbiya jarayonida milliy va umuminsoniy qadriyatlarning ahamiyati, ularning o'quvchilarning shaxsiy kamoloti va ijtimoiy mas'uliyatini rivojlantirishdagi o'rni ko'rsatilgan. Tadqiqotda ta'lim-tarbiya jarayonida axloqiy qadriyatlarni samarali shakllantirish uchun qo'llaniladigan metod va texnologiyalar, jumladan, rolli o'yinlar, axloqiy masalalar muhokamasi, badiiy asarlar tahlili, tarbiyaviy darslar va interfaol yondashuvlar batafsil yoritilgan. Mazkur maqola axloqiy qadriyatlarni shakllantirishni o'quv jarayonining ajralmas qismi sifatida rivojlantirishga xizmat qiladi.

Kalit so'zlar. Axloqiy qadriyatlar, pedagogik asoslar, metodik yondashuvlar, tarbiyaviy darslar, interfaol metodlar, rolli o'yinlar, badiiy asarlar tahlili, milliy va umuminsoniy qadriyatlar.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish dars jarayonida amalga oshiriladigan murakkab, lekin muhim pedagogik jarayondir. Bu jarayon o'quvchilarda nafaqat bilim va ko'nikmalarni, balki jamiyatning ma'naviy va axloqiy me'yorlariga mos keluvchi xulq-atvorni shakllantirishni ham nazarda tutadi. Dars jarayonida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik va metodik asoslari turli yondashuvlarni, usul va vositalarni qo'llashni talab qiladi.

Axloqiy qadriyatlar o'quvchilarni ma'naviy jihatdan boyitadigan, ularning xulq-atvori va jamiyatdagi o'rnini belgilaydigan asosiy tamoyillar sifatida qaraladi. Bunday qadriyatlarni shakllantirish ta'lim-tarbiya tizimining barcha darajalarida muhim ahamiyatga ega. Shaxsni tarbiyalashda, ayniqsa, bolalik va o'smirlik davrida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishga alohida e'tibor qaratilishi lozim.

Dars jarayonida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning pedagogik asoslari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Ta'limning maqsad va vazifalari Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish ta'limning umumiy maqsad va vazifalariga integratsiya qilinadi. Bu jarayon o'quvchilarda halollik, adolat, mas'uliyat, mehr-shafqat, vatanparvarlik kabi fazilatlarni rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ta'lim jarayonining maqsadi faqat bilim berish emas, balki o'quvchilarning shaxsiy va ma'naviy rivojlanishiga ko'maklashishdir.

2. Integratsiya tamoyili Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish turli fanlar o'quv dasturlariga integratsiya qilinadi. Har bir fan o'zining mazmuniga mos axloqiy tushunchalarni singdirish orqali o'quvchilarning ma'naviy dunyosini boyitishga xizmat

qiladi. Masalan, tarix darslarida milliy qahramonlar hayoti, adabiyot darslarida esa insoniy fazilatlarni yorituvchi asarlar asosida o'quvchilarga axloqiy me'yorlar tushuntiriladi.

3. Pedagogik tamoyillar Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda quyidagi tamoyillar asosiy hisoblanadi:

- o Individuallik: Har bir o'quvchining qobiliyatlari va ehtiyojlarini inobatga olish.
- o Faollik va mustaqillik: O'quvchilarning axloqiy masalalarni mustaqil hal qilishiga imkoniyat yaratish.
- o Izchillik va tizimlilik: Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonining doimiy va bosqichma-bosqich amalga oshirilishi.
- o Milliy va umuminsoniy qadriyatlarning uyg'unligi: Milliy madaniyatni hurmat qilish va global mas'uliyatni his qilishni rivojlantirish.

4. O'qituvchi shaxsining ta'siri O'qituvchi axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda hal qiluvchi o'ringa ega. Uning xulq-atvori, nutqi va dars jarayonida axloqiy mavzularni yoritish usullari o'quvchilarga katta ta'sir ko'rsatadi. O'qituvchi shaxsiy namuna bo'lib, o'zining harakatlari bilan o'quvchilarda axloqiy fazilatlarni shakllantiradi. Abu Nasr Forobiy o'zining "Fozil odamlar shahri" asarida shunday ta'kidlaydi: "Tarbiyaning asosiy vazifasi insonni eng yaxshi fazilatlar bilan ziynatlashdir. O'qituvchi esa shaxsiy namunasi orqali bunga erishadi".

Dars jarayonida axloqiy qadriyatlarni shakllantirishning metodik asoslari quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. Didaktik usullar Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish uchun ma'ruza, suhbat, muammoli ta'lim, interfaol usullar kabi didaktik usullardan foydalaniladi. Masalan, muammoli ta'limda o'quvchilar axloqiy masalalarni mustaqil hal qilish imkoniyatiga ega bo'ladi. Bu borada J. Deweyning "Tajriba asosidagi ta'lim" yondashuvi muhim ahamiyatga ega. Dewey ta'kidlaganidek, "O'quvchilar o'zlari duch keladigan hayotiy muammolarni hal qilish orqali haqiqiy bilim va axloqiy qadriyatlarni o'zlashtiradilar".

2. Rolli o'yinlar. Rolli o'yinlar orqali o'quvchilarni hayotiy axloqiy muammolarni hal qilish jarayoniga jalb qilish mumkin. Masalan, o'quvchilarga turli axloqiy holatlar tasvirlangan rollarni bajarishga topshiriq berish orqali ularning axloqiy qarashlarini shakllantirish mumkin.

3. Adabiy materiallardan foydalanish Axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda adabiyot darslari alohida ahamiyat kasb etadi. Insoniy fazilatlarni tarannum etuvchi badiiy asarlarni tahlil qilish orqali o'quvchilarda axloqiy qarashlarni shakllantirish mumkin. Masalan, A. Avloniy o'zining "Turkiy guliston yoxud axloq" asarida insoniy fazilatlarni o'rgatishda adabiy manbalarning ahamiyatini alohida ta'kidlaydi.

4. Texnologiyalardan foydalanish Zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalari axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali vosita sifatida qo'llaniladi. Elektron darsliklar, ta'limga oid videolar va boshqa raqamli resurslar yordamida o'quvchilarni axloqiy masalalarga jalb qilish mumkin.

5. Baholash va monitoring Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonining samaradorligini baholash va monitoring qilish uchun maxsus mezonlar ishlab chiqiladi. O'quvchilarning axloqiy qarashlari, xulq-atvori va ijtimoiy faolligi bu jarayonning muvaffaqiyatini aniqlashga yordam beradi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish dars jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bu jarayon ta'limning barcha bosqichlarida izchil va tizimli ravishda amalga oshirilishi lozim. Pedagogik va metodik asoslarni samarali qo'llash o'quvchilarda milliy va umuminsoniy qadriyatlarga asoslangan axloqiy qarashlarni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Sino o'zining tarbiya bo'yicha asarlarida "Axloqning shakllanishi o'quvchining ma'naviy yuksalishi bilan uzviy bog'liqdir" deb ta'kidlaydi, bu esa axloqiy qadriyatlarning ta'lim jarayonida o'z o'rniga ega ekanligini yana bir bor tasdiqlaydi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish jarayonida falsafa, psixologiya va pedagogikaning yutuqlaridan foydalanish muhimdir. Bu fanlarning integratsiyasi o'quvchilarda axloqiy ong va xulq-atvorni shakllantirish uchun nazariy va amaliy asoslarni yaratadi.

Axloqiy qadriyatlarni shakllantirish dars jarayonining ajralmas qismi bo'lib, bu jarayon pedagogik, psixologik va falsafiy asoslar bilan mustahkamlanadi. Olimlarning qarashlari va ularning asarlaridan foydalangan holda zamonaviy pedagogik yondashuvlar bilan boyitilgan axloqiy tarbiya jarayoni o'quvchilarning ma'naviy-axloqiy rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ta'lim jarayonida turli fanlarni integratsiya qilish, texnologiyalardan foydalanish va shaxsga yo'naltirilgan yondashuvni joriy etish orqali axloqiy tarbiyaning samaradorligini oshirish mumkin. Ushbu yondashuvlar shaxsni barkamol inson sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimova V.M. Fikrlashning innovatsion usullari va ularni qo'llash tamoyillari. Toshkent: Ma'naviyat, 2006.
2. Habibullayev A. Sharq ma'naviyati va pedagogikasi. Toshkent: Fan, 1999.
3. Hasanboeva O. O'qituvchi va o'quvchi munosabatlarining tarbiyaviy jihatlari. Toshkent: O'qituvchi, 2001.
4. Tursunov A. Axloqiy tarbiya va milliy an'analar: Pedagogik tahlil. Toshkent: Fan va texnologiya, 2013.